

השכלה. גבוהה?

פרופ' שמואל ליימן-ווייצ'ג, ראש המחלקה למדעי המדינה

בלוג מס' 29 – היציג דוקטורנטים: בעיה או הזדמנות?

אפר ומחזאי הבריטי המפורסם אוסקר וויילד פעם אמר: "כשהאילים רוצים להענישנו, הם שימים את חלומותינו". חשבתי על אמירה שנונה זו בהקשר למצב הדוקטורנטים בארצנו מים אלו.

יני כשבעיים, התראיין נשיא אוניברסיטת בר-אילן, פרופ' משה קווה, בידיעות אחרונות. תה בדבריו זעקה בשם המוסדות להשכלה גבוהה כולם – דברים כדרכונות. אך דבר אחד פס" אותי בראיון, אולי משום שהסוגייה הוצגה בצורה חד-ממדית ולא לובנה עד הסוף. ה הפסקה כפי שהובאה בראיון:

סטטיסטיקה אומרת שעל כל 2 דוקטורנטים שעברו לחו"ל, רק אחד חוזר. הנטייה מספרים אלה ילכו ויעלו היא גדולה. מדינה שדורכת במקום לא תוכל להחזיר את מדעניה ז"ל.... כל שנה יש פרישה של חברי סגל. אי אפשר לקלוט חדשים וכל מי שסיים, מצא לו שרה בחוץ והמדינה הפסידה."

ן יש בעיה רצינית של מחסור בתקנים בעקבות הקיצוצים הדרסטיים בשנים האחרונות. ז'פ' קווה צודק בהחלט בטענתו (בשאר הראיון), שעל כל ממשלה שתקום אחרי הבחירות גגדיל את התקציב של המחקר בכלל ושל האוניברסיטאות בפרט, כי בעידן המידע זהו סיס לצמיחה כלכלית ולחוסן החברה והמדינה (גם ברמה הביטחונית). אולם, כפי שכל כ'ן מתחיל יודע ישנם שני צדדים למטבע: ביקוש וגם היצע. וכאן, המדיניות של המל"ג ושל אוניברסיטאות בעקבותיה מוטעית מיסודה: המדיניות הנוכחית היא שעל כל דוקטורנט זסיים בהצלחה ובזמן (כארבע וחצי שנים), מקבלת האוניברסיטה ארבע מאות אלף ₪ (נכון, 1400,00).

זדיניות זו טמונות כמה בעיות. ראשית, השיטה מדרבנת את האוניברסיטאות להבטיח הדוקטורנטים יסיימו בפרק זמן סביר ("ניצולת" מלאה). אולם, אם הדוקטורנט אינו מצליח זדיק את הקצב הנדרש, נוצר לחץ עליו לסיים במהירות. במקביל, נוצר לחץ על רשויות אוניברסיטה השופטות והמאשרות את העבודה, "לגמור עם זה עד כמה שיותר מהר" – זילו אם יהיה בכך כדי לפגום בטיב המחקר. למשל, אם עומדים שבועיים לפני המועד אחרון (באותה שנה, לפי מנין המל"ג) לאישור סופי של העבודה והסטודנט נדרש לתיקונים, זור שהם לא יעשו בצורה מלאה ושהגוף המאשר יסתפק כמעט בכל תיקון "סביר". שנית מור עוד יותר, אם עברו שנתיים-שלוש והדוקטורנט מתגלה כחוקר בינוני, בכל זאת זערכת תנסה להביא אותו להשלמת העבודה – אחרת יירדו כמה שנים של השקעה לטמיון אחר שאין כל תגמול לאוניברסיטה עבור דוקטורט שאינו מסתיים באישור סופי.

לישית, וזו אולי הבעיה העיקרית, שיטה זו מתמרצת את האוניברסיטאות לקבל לשורותיה זה שיותר דוקטורנטים כדי לגרוף את הסכומים המכובדים המשולמים ע"י המל"ג עבור סעיף ז. כתוצאה מכך, אנו עדים בחמש השנים האחרונות (ונדמה לי שפרופ' קווה הוא הוגה זעיון המקורי) לתופעה חדשה: "מלגות נשיא" או "מלגות הצטיינות" המשולמות זקטורנטים מצטיינים, כדי לעזור להם לסיים את המחקר בתוך ארבע שנים – על פי זחייבות חוזית ומשפטית שהדוקטורנט חותם עליה. אך בעקבות "סיירת מטכ"ל" אקדמי זו ו מתקבלים (ללא מלגה) יותר ויותר דוקטורנטים – חלקם ראויים יותר וחלקם ראויים פחות. זדינה עדה לתופעה מדהימה: הכפלת מספר הדוקטורנטים בחצי עשור! אין לזה אח ורע נולם כולו. האם מישוה באמת ובתמים מאמין שכולם ברמה הגבוהה ביותר, המצופה מבעל

אר שלישי? כנראה שדווקא כן – שמעתי במו אוזניי בכירים ביותר באקדמיה הטוענים
רמת הדוקטורט לא נפגעה. אשרי המאמין....

ם, סוגיית רמת הדוקטורנטים אינה הבעייתית ביותר כנגזרת משיטת תגמול
אוניברסיטאות. הבעיה המרכזית נמצאת במספרים האדירים של דוקטורנטים המסיימים
נסים לשוק העבודה. אפילו אם הממשלה היתה מחזירה את התקנים שקוצצו ועוד הייתה
סיפה תקנים, אין סיכוי שכל בעלי הדוקטורט הטריים היו נקלטים במערכת ההשכלה
בוהה – אוניברסיטאות ומכללות גם יחד. כלומר, יש כאן בעיה כפולה: חברתית וכלכלית.

זד גיסא, קיים תסכול הולך וגדל של בעלי תואר שלישי שאינם יכולים למצוא עבודה
זערכת (ומכאן הנתון עליו דיבר פרופ' קווה). בשנה החולפת בלבד, קיבלו דוקטורט בערך
14 אנשים בארץ הקטנה שלנו. איפה ואיך יכולה המערכת לקלוט מספר עצום כזה – ומה
רה לאנשים טובים ואינטליגנטיים אלה אשר השקיעו את השנים הטובות ביותר בחייהם
זכשרת סרק? התשובה: חלקם ממשיכים את חייהם בארץ מתוסכלים; חלק אחר פשוט
נתיקים את מקום מגוריהם לחו"ל. במלים פשוטות, השיטה דווקא מגבירה את הירידה
זארץ.

יידך גיסא, המדינה (דרך המל"ג) מבזבזת כסף יקר על תוצר שאין לאותה מערכת כל
מוש בו. אמנם, במחלקות מסוימות קיימת שיטת הישרדות החזקים (למשל, בכלכלה
זשילים כמחצית הסטודנטים בשנה הראשונה לתואר ראשון), אך שם ההשקעה נמוכה
סית – שנה אחת בלבד של הוראה המונית זולה. להנחות דוקטורנטים זה כבר עניין אחר –
זודה בשיטת "אחד על אחד", במשך כמה שנים טובות. ועוד במערכת השכלה גבוהה אשר
נקת תקציבית במקומות אחרים. זו עוולת כלכלית מעין כמות.

אסימתי את הדוקטורט בארה"ב באמצע שנות השבעים, הסתובבו באותה עת כ-10,000
נלי תואר שלישי ללא תעסוקה אקדמית (כן, עשרת אלפים). בדיחה מרה (ואמיתית) נשמעה
זי רבים: שיעורים פרטיים ברמה הגבוהה ביותר ניתן לקבל אצל נהגי מוניות – העבודה
זכיחה של ה"מובטלים המשכילים" האלה. ומכאן לשאלה: האם אנשי המל"ג עד כדי כך
זומים? האם אין הם רואים את המספרים האלה ומבינים את משמעותם?

זשר, כמובן, לראות את העניין מן הצד השני. ישנה אסכולה שגורסת שבעל דוקטורט יכול
זל את ההכשרה שלו גם בשוק העבודה מחוץ לכותלי מגדל השן: חוקרים בחברות פרטיות
זופים ממלכתיים; כיועץ עצמאי בכל מיני תחומים חשובים (שיווק; סקרים וכו'); כמרצה
זשתלמויות למיניהן; [בפרקטיקה קלינית \(פסיכולוגים\)](#); ובכל מיני תפקידים המצריכים חשיבה
זצועיות ברמה גבוהה – כגון מנהלי בתי ספר, סמנכ"לים למשאבי אנוש וכדומה. אצלנו
זחלקה נמצאים מספר עיתונאים בכירים ביותר (שמות המוכרים לכל) אשר חזרו ללימודים
זמנת לעשות דוקטורט, וכך לשדרג את יכולתם ולהרחיב את אופקיהם המקצועיים.

לם אלה מיעוט בקרב הדוקטורנטים. רובם מייעדים לעצמם קריירה באקדמיה – ורובם לא
זאו עבודה כזאת, לפחות לא כמועסקים על תקן מן השורה. המחיר גבוה מדי, הן מיקרו-
זשית והן מקרו-חברתית ומקרו-כלכלית. על הממונים למצוא שיטה חדשה, ולהחזיר את
זוקטורט לפרופורציות הנכונות והמתאימות ליכולת הקליטה של מערכת ההשכלה הגבוהה
ל המשק כולו.

wilzis@mail.biu.ac.il